

ESİRLİKTE ARİSTOKRASİYE ŞİĞİ KUTUKU NOYAN'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Burak ÇELİK*

Öz

Moğol tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Şigi Kutuku Noyan, 1202 yılında Tatarlar ile yapılan savaşta esir olarak alınmış, Temüçin'in huzuruna getirilmiştir. Temüçin, esir edilen bu genci soyluluğu ve kabiliyetleri nedeniyle annesi Högelün Uçin'e yetiştirmesi için vermiştir. Kısa sürede kendini kanıtlayarak aile içinde öne çıkan Kutuku Noyan, yirmili yaşlardayken "yeke yarguçilik" makamına gelerek ülkenin adli teşkilatının başına geçmiştir. Otuzlu yaşlarının başlarında da Çin seferine diplomat olarak katılan Kutuku Noyan Çin'de gösterdiği başarılar nedeniyle Çingiz Han'ın emriyle batı seferine katılmıştır. Kutuku Noyan batı seferinde şanslı yaver gitmemiş, Hârizmşahlr ile Moğollar arasında Pervan mevkiinde gerçekleşen dönemin en önemli savaşlarından birinde Sultan Celâleddin Hârizmşah karşı büyük bir yenilgi almıştır. Bundan sonra Şigi Kutuku Noyan, Ögödey Han zamanında önemli idari görevlerde bulunmuş devletin etkili politikacılarından biri olmuştur. Kutuku Noyan, Arık Böke İsyanı esnasında ya da sonrasında seksen yahut doksan yaşları arasında ölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şigi Kutuku Noyan, Moğollar, Çingiz Han, Pervan Savaşı, Celâleddin Hârizmşah.

Abstract

Life and Activities of Shigi Qutuqu Noyan from Slavery to Aristocracy

Shigi Qutuqu Noyan, one of the most important figures in Mongolian history, was taken as a prisoner in the war with the Tatars in 1202 and brought before Temüjin. Temüjin gave this captive young man to his mother, Hö'elün Ujijn, to raise him because of his nobility and talents. Qutuqu Noyan, who became prominent in the household by proving himself in a short time, came to the office of "yeqe yarghuchid" in his twenties and started to administer the entire justice system of the country. Qutuqu Noyan, who joined the Chinese campaign as a diplomat in his early thirties, joined the western campaign on the orders of Chinggis Khan due to his success in China. Qutuqu Noyan had no luck in the western campaign, and he suffered a great defeat against Soltan Jalal al-Din Khwarezmshah in one of the most important battles of the time, which took place in the Pervan region between the Khwarezmshahs and the Mongols. After that, Shiqi Qutuqu Noyan became one of the influential politicians of the state who held important

---

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü,
Konya. E-posta: celikkburak1@gmail.com ORCID:0000-0002-8778-8931
(Makale Gönderim Tarihi: 11.04.2022 - Makale Kabul Tarihi: 06.12.2022)

administrative positions during the time of Ögödey Khan. Qutuqu Noyan died between the ages of eighty or ninety during or after the Ariq Böke Rebellion.

Keywords: Shigi Qutuqu Noyan, Mongols, Chinggis Khan, Battle of Parwan, Jalal al-Din Khwarezmshah.

Giriş

Şigi Kutuku Noyan hakkındaki malumatların çoğunu Moğolca *Moğolların Gizli Tarihi*¹ ve Çince *Xin Yuanshi (XYS)*², *Sheng-wu ch'in-cheng lu (CCL)*³ ve *Yuanshi*⁴ (*YS*) adlı eserler aktarmaktadır. Bunların dışında Farsça *Câmiu't-Tevârih*⁵ ve *Tarih-i Cihan Güşa*⁶ da Şigi Kutuku hakkında önemli bilgiler veren eserler arasındadır. Ayrıca Farsça *Şu'ab-ı Pençgâne*⁷ ve *Muizzü'l-Ensâb*⁸, Çince *Meng Ta pei lu*⁹ ve Moğolca *Erdeniyin Tobçı*¹⁰ adlı eserlerde de kendisi hakkında birkaç bilgi kırıntısına rastlanır. Ayrıca Sultan Celâleddin Hârizmşah ile karşılaştığı Pervan Savaşı'yla doğulu diğer birtakım kaynakların da görüş alanına girmiş, Farsça ve Arapça birçok eserde hakkında zikredilmeden geçilmemiştir. Bunlar arasında *Celâlüttin Harezemşah*¹¹, *Tabakât-ı Nâsırî*¹², *Târih-i Güzide*¹³, *Mesâlikü'l Ebsar fi memâlik'il-emsar*¹⁴ ve *El-Kâmil Fi't-Tarih*¹⁵ adlı eserler başta gelmektedir.

“Şigi” kelimesi Orta Moğolca olup *diş çatlaklarındaki et ve diş etleri* anlamlarına gelmektedir¹⁶. Bu kelime büyük ihtimalle Kutuku'nun ağız ve çene yapısındaki bir bozukluğa atfen konulmuştur. Yine “Kutuku” kelimesi de Moğolca bir kelime olup bu dilde *dünyaya tekrar geri dönen* anlamına gelmektedir¹⁷. İsim çeşitli eserlerde ekseriyetle birbirine yakınlık gösteren formlarda zikredilmiştir. Örneğin *MGT*'deki kullanım sıklığı *Şigihutuhu*, *Şigi-hutuhu*, *Şikikan-hutuhu* ve *Şigikan-huduhu* şeklindedir¹⁸. Keza *XYS*, *YS* ve *CCL*'de, *Câmiu't-Tevârih* ve *Tarih-i Cihan Güşa*'da ve

¹ Temir 1986; Cleaves 1982; Kaya 2021.

² T'ang 1970.

³ Ratchnevsky 1993.

⁴ Ratchnevsky 1993.

⁵ Reşidüddin 1373; Reşidüddin 1998.

⁶ Cüveynî 2013; Juvaini 1997.

⁷ Reşidüddin nr. 2937.

⁸ *Muizz al-Ansb* Persian 67.

⁹ Hung 2012.

¹⁰ Sagan Seçen 2017.

¹¹ Nesevî 1934.

¹² Cüzcanî 2016; Juzjanî 1970.

¹³ Kazvinî 2018.

¹⁴ El-Ömerî 2019.

¹⁵ İbnü'l-Esîr 1987; Ibn al-Athir 2016.

¹⁶ Rybatzki 2006, s. 681.

¹⁷ Rybatzki 2006, s. 466; T'ang 1970, s. 94.

¹⁸ Temir, 1986, s. 64-65, 67; Cleaves 1982, 63-64, 66; Kaya 2021, s. 88-89, 91-92.

yazarı bilinmeyen *Muizzü'l-Ensâb*'da da *Şigi Kutuku* adıyla anılmıştır¹⁹. *Tabakât-ı Nâsırî*'de *Fiku Noyin*²⁰, *Erdeniyin Tobçi*'de ise *Şigihutug*²¹ olarak adlandırılmıştır. Dönemin Moğollarıyla ilgili önemli bilgiler veren seyahatnamelerden *Meng Ta pei lu* da ise adı *Sui Zhan tuo he* olarak geçmiştir²².

Kaynaklarda Högelün Uçin'in gözetimine girmeden önceki ismi hakkında malumat bulunmayan *Şigi Kutuku*, *MGT*'ye göre Moğolların Tatarları umumî bir şekilde hâkimiyetleri altına aldıkları 1202 tarihli muharebede, iyi istihkam edilmiş bir Tatar mevkisi olan Naratu Şituğen'in ele geçirilip yağmalandığı esnada yakalanmıştır²³. Kaynaklar da açıkça zikredilmese de *Şigi Kutuku* bu muharebede Moğollara karşı çarpışan yüksek rütbeli bir subaydı. Savaşın başında hangi mevkide muharebe ettiği bilinmemekle birlikte aktif olarak son görev yeri Naratu Şituğen olmuştur. Nihayetinde Moğolların bulunduğu savunma hattına gelmesiyle yaşanan direnişte yaralanmıştır. Aldıkları hezimet nedeniyle her yere dağılan Tatarlar ve ailesi tarafından kurtarılmadan geride bırakılmıştır. *Şigi Kutuku* soylu bir Tatar ailesinden gelmekteydi ve onun bu durumu savaş meydanında dolaşıp ganimet elde etme ve esir edilecek kimseler arama göreviyle dolaşan Moğol askerleri tarafından fark edildi. Zira yanına yaklaştıklarında burnunda altın bir halka, üzerinde ise altın işlemeli ipekle ve samur derisi bir cepkeni bulunan bir giysi bulunduğunu gören askerler, onun soylu bir kimse olduğunu anlamış hemen Temüçin'in huzuruna götürmüşlerdir. Temüçin ailesi ve Tatarlar tarafından geride bırakılan *Şigi Kutuku* ile karşılaştığında ona çok büyük hissi bir yaklaşım sergilemiştir. Zira durumundan ötürü ailesinin içine sokmak istemiş bu bağlamda eğitmesi ve himaye etmesi için annesi Högelün Uçin'in vermiştir. Bu olay yaralı Tatar gencinin hayatının en önemli dönüm noktasını ihtiva etmiştir. Zira bu yaptığıyla Çingiz Han onu resmen kendi kardeşi ilan etmiş, böylelikle Högelün Uçin de altıncı evlada sahip olmuştur. Högelün genç yanına gelir gelmez ona "*Şigi Kutuku*" ismini vermiş, bu Tatar soylusu 1202 yılından ölene dek bu adı kullanmıştır²⁴. Bu olay onun Temüçin'e ve Moğollara hizmetinde büyük bir itici motivasyon unsuru olmuştur.

Bu hikâyenin farklı bir versiyonunu sunan Reşidüddin'e göre ise Tatarlardan esir alınan *Kutuku*, Temüçin tarafından o sıralar kendisinden ısrarla çocuk isteyen Börte Uçin'e verilmiştir. Bununla birlikte *Kutuku*'nun hayatı hakkında kısa bir özet geçen yazar Ögödey Han'ın ona *aka* yani ağabey olarak seslendiğini ve onu her zaman meclisinde soylulardan üstte oturttüğünü zikreder. Reşidüddin *Kutuku*'nun diğerlerine göre bu üstünlüğünü Mengü Han devrinde de sürdürdüğünü ekler. Yazar onun Arık Böke İsyanı sırasında seksen iki yaşında aktarırken, evlatlarının da Kubilay Han'ın sarayında önemli görevler üstlendiğini söyler. Râviye göre *Kutuku Noyan*, bir *yarguçi* olarak ömrü boyunca

¹⁹ T'ang 1970, s. 92; Ratchnevsky 1993, s. 81-82; Reşidüddin 1373, s. 84; Rashiduddin 1998, s. 47; Cüveynî 2013, s. 157; Juvainî 1997, s. 135; Reşidüddin nr. 2937, vr. 124; *Muizz al-Ansb* Persian 67, vr. 40.

²⁰ Uyar 2016, s. 64; Raverty 1970, s. 1006.

²¹ Sagan Seçen 2017, s. 32.

²² Hung 2012, s. 56.

²³ Temir 1986, s. 64; Cleaves 1982, s. 63-64; Kaya 2021, s. 88.

²⁴ Temir 1986, s. 64; Cleaves 1982, s. 63-64; Kaya 2021, s. 88; T'ang 1970, s. 92.

çok adil ve anlayışlı olmuş verdiği bütün hükümler onun zamanından râvinin kendi zamanına kadar bütün Moğol eyaletlerinde geçerli olmuştur²⁵.

Reşîdüddin aktardığı bu bilgilerden sonra Kutuku hakkında çok önemli iki rivayet aktarır. Birinci rivayete göre Şigi Kutuku, on beş yaşındayken bilinmeyen bir tarihte, kış mevsiminde seferde olan Çingiz Han'ın ordugahında bulunmaktaydı. Bir yolunu bularak sefer esnasında ordugahtan habersiz antilop avlamaya gitti. Çingiz Han'ın adamları tarafından bulunarak Han'a getirilen Kutuku, Çingiz tarafından epey azarlanmıştır. İkinci rivayette ise Reşîdüddin, on iki yaşında olan Şigi Kutuku'nun o sırada beş yaşında olan Toluy'un Tayiçiğutlu bir süvari tarafından kaçırılması hadisesindeki rolünden bahseder. Yazar Kutuku'nun bu olay sonrasında Çingiz Han'dan epey iltifat aldığını ekler²⁶.

İkinci rivayette bahsi geçen Toluy'un kaçırılma hadisesi aynı zamanda Kutuku'nun da esir edildiği 1202 yılında gerçekleşmişti²⁷. Reşîdüddin'in aktardığı bu rivayetin sahilliğini kabul edersek Şigi Kutuku'nun doğum tarihi 1190'a, Toluy'un ki ise 1197'ye isabet etmektedir. Ancak Toluy 1191'de doğmuştur²⁸. Buna bir de Reşîdüddin'in aktardığı Şigi Kutuku'nun seksen yaşında öldüğü bilgisini de eklediğimizde Kutuku'nun 1272 yılında ölmüş olması gerekiyor. Ancak aynı zamanda aynı yazar Şigi Kutuku'nun 1260 ve 1264 yılları arasında Arık Böke İsyanı sırasında öldürüldüğünü de zikretmiştir. Dahası onun bu hesaplamasına göre Kutuku on altı yaşında *yeke yarguçisi* olmuştur²⁹. Bu yaşta bir şahsın hanlığın adli teşkilatının başında olması imkansızdır. Bu sebeple Reşîdüddin'in Şigi Kutuku'nun "ilk yılları" hakkında verdiği bilgilerin tamamının hatalı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu yüzden Şigi Kutuku'nun net doğum yılını tayin edebilmek oldukça güçtür. Ancak Kutuku'nun 1186 yılında doğan³⁰ Ögödey'den önce doğmuştur. Zira *XYŞ*'ye göre o, Çingiz Han'ın meclisinde Ögödey'den daha yüksekte oturmuştur³¹. Reşîdüddin de Ögödey Han'ın ona her zaman *aka* olarak seslendiğine söyleyerek *XYŞ*'yi onaylamıştır³². Öyleyse Şigi Kutuku, Ögedey'in doğum yılı da göz önünde bulundurulduğunda en geç 1185 yılında doğmuştur. Bu nedenle Högelün Uçin tarafından evlat edinildiği 1202 yılında en az on yedi yaşındaydı.

Eğer Şigi Kutuku Noyan esir alındığında en az on yedi yaşında ise yaşı itibarıyla esir edilmeden önce bir ismi vardı ve evliydi. Nitekim Türk-Moğol geleneklerince kişilere isim verme, savaşa hakkı ve evlilik izni *yağlamışı* olarak da bilinen bir tür seremoninin ardından verilir. Kişilerin *yağlamışı* veya *ilk avı*'nı istisnalar dışında on bir on iki yaşlarında tamamlamaları gerekmektedir³³. Kutuku, yakalanmadan önce

²⁵ Reşîdüddin 1373, s. 84; Rashiduddin 1998, s. 47.

²⁶ Reşîdüddin 1373, s. 85-85; Rashiduddin 1998, s. 48.

²⁷ Hadisenin detayları için bkz. Temir 1986, s. 145; Cleaves 1982, s. 156; Kaya 2021, s. 178.

²⁸ May 2017, s. 189; Atwood 2004, s. 542.

²⁹ Temir 1986, s. 135-136; Cleaves 1982, s. 142-144; Kaya 2021, s. 169.

³⁰ May 2017, s. 171; Atwood 2004, s. 416.

³¹ T'ang 1970, s. 94.

³² Reşîdüddin 1373, s. 84; Rashiduddin 1998, s. 47.

³³ Roux 1998, s. 175-176.

Moğollarla savaşıyordu. Bununla birlikte bir ismi ve ailesi vardı. Bu durum Moğollarda, belki de sadece saray çevresinde, kazanılarak elde edilen bir ismin daha sonradan değiştirilmesinin mümkün olduğu gibi olağan dışı bir durumun varlığını gösterir.

Dönemin kaynakları Şigi Kutuku Noyan'ın haneye giriş yaptığı 1202 senesinden 1206 senesine kadarki yaşantısından söz etmemektedir. Temüçin'in, Çingiz ismiyle Han ilan edildiği 1206 yılına kadar geçen dört yıllık süreçte Temüçin'e fazlasıyla destek olduğu, girilen savaşlarda subaylıkta kazandığı bir miktar tecrübe nedeniyle önemli roller üstlendiği aşikardır. Buna karşılık ilerleyen yıllarda düzenlenen seferlerde aldığı önemsiz roller ve Pervan'da yaşadığı büyük hezimet göz önünde bulundurulduğunda askerî alandaki becerilerinin pek yeterli olmadığı görülür. Bahse konu dört yılda haneye dahil olduğu günden itibaren temayülünün yüksek olduğu adli ve siyasi alanlardaki yetkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Högelün Uçin'in de onun bu alanlarda yetişmesi için tavsiye ve telkinlerde bulunduğu ayrıca düşünülebilir. Ancak belirtilmelidir ki Kutuku en temel eğitimini esir alınmadan önce mensubu olduğu ailesinin gözetiminde almıştır. Büyük kurultay sırasında aldığı *Yeke yarguçilik* görevi için henüz ilk yaşlardan aldığı eğitimle çok ileri düzeyde Uygurca'ya hâkim olmak zorundaydı ve bunu sıfırdan dört yılda başarması -özellikle 1202 ve 1206 yılları arasındaki kaos döneminde- oldukça güçtür. Soylu ve zengin bir aileye sahip olması nedeniyle erken nitelikli hocalardan Uygurca dersler almıştır. Bu durum daha sonraki süreçte kazandığı tecrübelerle de birleşince Çingiz Han tarafından 1206 yılında *yeke yarguçi* olarak ilan edilmiştir. Göreve geliş süreci ilginç bir şekilde ilerlemiştir. Han'ın 1206'daki ilk kararı o sıralar en az yirmi bir yaşlarındaki Şigi Kutuku'yu binbaşı görevine atamak olmuştur³⁴. Ancak *MGT* Şigi Kutuku'nun tayin edildiği binbaşılık görevini yeterli bulmadığını, Han'dan daha fazlasını talep ettiğini aktarmıştır. Ardından *MGT*, Çingiz Han'ın Şigi Kutuku hakkındaki nihai kararını şu şekilde aktarmıştır:

"Şimdi beni ne ile taltifedeceksin? Çinggis-hahan şöyle cevap verdi: "Sen benim altıncı kardeşim değil misin? En son doğan kardeşim olman dolayısıyla, senin hakkında şu emri veriyorum. Ganimet paylaşılırken, kardeşlerinle müsavi hakka malik olacaksın, cezaya çarptırılacak işler işlediğin zaman, hizmetinden dolayı dokuz defa cezasız bırakılacaksın! Mengü Tanrının verdiği güçle bütün ulusu idarem altında toplarken sen benim gözüm ve kulağım olmuştun. Şimdi sen bütün halkı kendi adlarına göre ayırarak, analarımıza, bize, kardeş ve oğullarımıza taksim et, öyle ki, keçe çadırda oturanlarla tahta kapılı evlerde oturanlar birbirinden ayırt edilsin. Bu esnada senin sözüne herkes itaat etsin!.. Bundan sonra Çinggis-hahan: "Bütün ulusun içerisinde hırsızları cezalandır, yalanı ortadan kaldır, ölüm cezasına lâyık olanları öldürt, para cezasına müstahak olanlardan para cezası al!., diyerek Şigi-hutuhu'yu yüksek mahkeme reisliğine tayin etti ve sözüne devamla: "Halkın taksim işi ve mahkeme kararları 'Koko debter' (Mavi deftere) e yazılıp raptedilsin. Şigi-hutuhu'nun, benimle istişare sonunda ak kâğıt üzerine mavi yazı ile yazarak defter halinde tesbit ettiği (esaslar), nesilden nesle intikal etsin ve onu kimse değiştirmesin, değiştirmeye kalkışanlar cezalandırılsın!., diye emir verdi. Şigi-hutuhu tekrar: "Kardeşlerimin arasında en küçüğü olduğum halde, nasıl olur da ganimet payında onlar gibi müsavi hakka malik

³⁴ Temir 1986, s. 134; Cleaves 1982, s. 134; Kaya 2021; s. 141.

olurum? Hahandan ricam odur ki, bana surla çevrili şehirlerden (adamlar) versin!., deyince, Çinggis-hahan: “Sen kendin düşünüp buldun, bildiğin gibi yap!., diye cevap verdi.”³⁵

Böylece Şigi Kutuku binbaşılık görevine ek olarak asıl büyük görevi *yeke yarguçilik* görevine atanmıştır. Böylece Tatarlar tarafından geride bırakılan ve Moğollar tarafından esir edilerek Temüçin’in himayesine giren yirmili yaşlarındaki Şigi Kutuku, büyük bir başarı göstererek Moğol adli teşkilatının başına geçmiştir. *Yeke yarguçilik* görevi ile Şigi Kutuku, Moğol yasasının tanzimi ve uygulanmasından sorumlu olmuş ve bunları hakkında çok az malumat bulunan *koko debtere* (mavi defter) kaydetmeye başlamıştır.

Bunlara ek olarak Şigi Kutuku *yeke yarguçi* olarak atandığında, Çingiz Han bir kararname daha çıkartarak hizmetine adli konularda yardımcı olmaları için *keşig* teşkilatının en önemli unsurlarından *gece muhafızlarının* önemli bir kısmını vermiştir. Hizmete verilenlerin *keşiglik* unvanları ellerinden alınmamıştır³⁶. Bu durumda Şigi Kutuku’nun soylu *keşigler* -yani geleceğin komutanları ve devlet adamları- ve aileleri ile yakın dostluklar kurduğu ve gelecekte bu kişilerin onun nüfuzunun artmasında etkili olduğu açıktır.

Şigi Kutuku, *yeke yarguçilik* görevini yürütmeye başladığı büyük kurultaydan 1212 senesindeki Çin seferi kapsamında yapılan Datong Kuşatması’na kadar kaynakların görüş alanından çıkar. Datong Kuşatması öncesinde o ve Alçi Noyan, Nisan 1212’de, Jin Hanedanlığı’na karşı isyan bayrağı açmış Yelü Liuge adlı bir Kitan beyine destek vermekle görevlendirilmişlerdi³⁷. Kutuku Noyan birkaç yıl sonra bu kez de Kitanlara karşı sefere çıkıldığında ön plana çıkmıştır. Noyanın bu seferdeki görevi hem askerî hem de siyasi bağlamda olmuştur. 1215 yılında gerçekleştirilen Cungdu (Günümüz Pekin) Kuşatması’nda başarıyla komutanlık yapmıştır³⁸. Şehrin ele geçirilmesinin ardından Çingiz Han, ordugahını şehrin yakınlarındaki Şıra Keğer adlı bir mevkiye kurmuştur. Bu sırada Altan Han da Cungdu’dan çekilmiş şehirde naiplik göreviyle Hada adlı bir devlet adamını bırakmıştır. Çingiz Han, bir süre sonra Cungdu’daki malların sayım döküm meselesinin halli için Öngür Bağurçı, Arkay Kasar ve Şigi Kutuku’yu şehre göndermiştir. Han’ın temsilcileri Cungdu’da kendilerine özel büyük törenlerle karşılanmışlardır. Çeşitli saray mensupları, her biri kendi tarzına göre, cömert hediyelerle elçilerin beğenisini kazanmaya çalışmıştır. Altan Han’ın geride bıraktığı naibi Hada da, elçilik heyeti şehre gelmeden önce hediyelerini sunmak için hazırlıklar yapmıştır. Naip ile buluşan elçilerden Öngür ve Arkay, naibin onlar için hazırladığı hediyeleri kabul etmişlerdir. Fakat Şigi Kutuku Noyan verilenlerin hali hazırda Çingiz Han’ın malı olduğunu ifade ederek *sen nasıl oluyor da Çinggis-hahan’ın malını ve ipkelerini aşırarak hediye etmeye kalkışıyorsun* demiştir. Şehirdeki hazinelerin sayımı bittikten sonra ordugaha dönen Şigi Kutuku Noyan, naibe gösterdiği bu tepkiden

³⁵ Temir 1986, s. 135-136; Cleaves 1982, s. 142-144; Kaya 2021, s. 169.

³⁶ Temir 1986, s. 158; Cleaves 1982, s. 170-171; Kaya 2021, s. 187-188.

³⁷ Sverdrup 2017, s. 110.

³⁸ Sverdrup 2017, s. 119.

dolayı Çingiz Han tarafından tebrik edilmiş, gözündeki itibarı daha da yükselmiştir³⁹. Bununla birlikte Şigi Kutuku'nun bu seferde yer alması ve askerî ve siyasi görevler üstlenmesi artık *yeke yarguçilikten* ayrıldığını ve yerine Çingiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın geçtiğini göstermektedir.

Kıtanların Moğol hakimiyetine alındığı 1215 yılından 1219 yılına kadar geçen sürede Şigi Kutuku'nun faaliyetleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Otrar Olayı'nın ardından çıkılan seferde kaynaklara yansıyan, anlamlı bir bütünlük içermeyen kayıtlar dışında hakkındaki önemli bilgiler Pervan Savaşı'ndaki rolü bağlamında aktarılır. Arap ve Fars kaynakların hakkında kayıt düşmeden geçmediği, komutanlığını üstlendiği Pervan Savaşı'na giden süreç, Sultan Muhammed'in Hazar Denizi'ne bağlı adalardan birinde ölmesi ve yerini oğlu Celâleddin'in almasıyla başlamıştır⁴⁰. Babasının ölümüyle Sultan Celâleddin ordunun komutasını ele almış ve Hindistan yönünde ilerlemiştir. Sultan Celâleddin Ekim 1221 tarihinde 60.000 kişilik ordusu ile Gazne şehrine karargâh kurmuştur. Sultan Celâleddin Gazne'ye intikal ettiği sırada Tekecük ve Molgar komutasındaki bir Moğol ordusu Valiyan adlı bir kaleyi kuşatmaktaydı. Celâleddin Valiyan'ı kurtarmak için bir orduyu Moğolların üzerine gönderdi ve sırf süvariden müteşekkil Moğol kuvvetlerini Pencşir Nehri civarında yenilgiye uğrattı ve Valiyan'ı da işgalden kurtardı⁴¹. Hârizmşah kuvvetlerinin sayıca kendilerinden üstün olduğunu gören Moğollar, Pencşir Nehri'nin öbür yakasına geçerek geçiş köprüsünü yıktılar ve burayı iki taraf için sınır haline getirdiler. Savaşta ağır kayıplar veren Moğollar süratle durumu Çingiz Han'a bildirdiler. Bu esnada Sultan Celâleddin savaş ganimetleriyle Pervan'a döndü ve elde ettiklerini ordusuna pay etti⁴². Celâleddin, başarısının ardından Çingiz Han'a elçi göndererek onun istediği bir yerde savaş teklifinde bulundu⁴³. Moğolların yenilmesi ve Sultan'ın kıskırtmaları üzerine Çingiz Han, Şigi Kutuku Noyan'ın emrine bir ordu vererek Celâleddin Harzemşah'ın üzerine gönderdi⁴⁴.

Şigi Kutuku'nun emrine kimi kaynaklara göre üç⁴⁵ kimi kaynaklara göre ise dört-beş⁴⁶ tümen asker verildi. Sultan Celâleddin'in ordusu için yaklaşık 60-70.000 kişi gibi abartılı bir rakam verilmeyle birlikte en fazla 50.000 kişi olsa gerektir. Şigi Kutuku'nun asker sayısı hakkında aktarılan bilgilerin de bazıları mübalağalıydı. O sırada Moğol ordularının Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde hala faaliyet göstermeleri göz önüne alındığında Cüveynî'nin de aktardığı üzere emrinde en fazla 30.000 asker vardı. Bu nedenle Sultan Celâleddin Moğollardan sayısal olarak epey üstündü⁴⁷.

³⁹ Ratchnevsky 1993, s. 81-82; T'ang 1970, s. 93; Temir 1986, s. 173; Cleaves 1982, s. 187-188; Kaya 2021, s. 200-201; Reşidüddin, s. 454; Rashiduddin 1998, s. 96-97, 224.

⁴⁰ Akkuş, Bağcı 2018, 154.

⁴¹ T'ang 1970, s. 93; Nesevî 1934, s. 54; Cüveynî 2013, s. 344-345; Juvaini 1997, 405; Barthold 1990, s. 466.

⁴² Cüveynî 2013, s. 344-345; Juvaini 1997, s. 405-406.

⁴³ İbnü'l-Esir 1987, s. 355; İbnü'l-Athir 2016, s. 229.

⁴⁴ Nesevî 1934, s. 54; Cüveynî 2013, s. 345; Juvaini 1997, s. 406; İbnü'l-Esir 1987, s. 355; İbnü'l-Athir 2016, s. 229; El-Ömeri 2019, s. 351.

⁴⁵ Cüveynî 2013, s. 345; Juvaini 1997, s. 406.

⁴⁶ Cûzcânî 2016, s. 70; Juzjani 1970, s. 1006.

⁴⁷ McLynn 2015, s. 306; Dupuy-Dupuy 1993, s. 366; T'ang 1970, s. 93.

Şigi Kutuku Noyan, Sultan Celâleddin'in ordularının üzerine giderken muzafferiyetinden emindi. Celâleddin Harzemşah'ı yenmek için Moğol isminin tek başına yeterli olacağını düşünüyordu. O güne dek Çin'i ve Türkistan'ı kasıp kavuran, mağlubiyet görmeyen Moğolların yenilmeyeceğinden şüphe duymuyor, bu durum ona ayrıca bir güven veriyordu. Ancak Sultan Celâleddin hazırlıklıydı ve hiç görülmemiş taktiklere başvurdu. Celâleddin, ordusunun sağ kanadına Eminü'l-Mülk'ü sol kanadına ise Seyfeddin İğrak'ı yerleştirdi. Askerlerine atlarının dizginlerini tutarak savaşma emri verdi. Moğollar ilk taarruzda Hârizmşahların hatlarını hiçbir şekilde yaramadılar. İlk saldırıdan sonra yaptıkları artçı saldırılarda da bu hatları geçemeyerek püskürtüldüler. Şiddetli çarpışmalar mezkûr günün akşam saatlerine kadar sürdü. Durumun ciddiyetinin farkına varan Şigi Kutuku, ilginç bir taktiğe başvurdu. Noyan ordusunun yedek atlarına geçeden yapılmış on binlerce süvari diktirtmek gibi çok eski bir Moğol hilesini kullandı. Ertesi günün şafağında Sultan Celâleddin'in subayları Moğol ordusunun sayısının çoğaldığını zannederek korktular. Onlar Moğolların bir gecede ordularını takviye ettiklerini düşündüler ve Sultan'ın yanına giderek kendisine ordunun süratle geri çekilmesini tavsiye ettiler. Ancak Sultan Celâleddin düşmandan kaçmaya niyetli değildi. Bu sebeple kalıp savaşmayı tercih etti. O gün ilk hamleyi Şigi Kutuku yaptı. Noyan öncelikle Sultan Celâleddin'in Komutanı Seyfeddin İğrak tarafından idare edilen sol kola toplu bir saldırı başlattı. Kutuku'nun ilk taarruzu Hârizmşahların yoğun ok atışıyla püskürtüldü. Fakat Kutuku ısrarcıydı. Aynı taktiği tekrar denedi ve bu sefer Moğollar Seyfeddin İğrak'ın 500 adamını tuzağa düşürüp katletmeyi başardı. Kutuku Noyan son olaydan sonra galibiyete yakın olduğunu düşündü. Sultan Celâleddin ise bu sırada atlarından inmelerini ve piyade usulü savaşmalarını emrettiği süvarilerine tekrar atlarına binme emri verdi. Sultan Celâleddin süvariler kanalıyla başlattığı saldırıda Kutuku Noyan'ın sağ kol ordusunu dağıtmaya muvaffak oldu. Son hadiseyle Moğol ordusu şiddetle sarsıldı. Sultan Celâleddin hareketlerini mükemmel bir zamanlamayla başlatıyordu. Bir süre sonra merkezdeki kuvvetlerini Moğolların üzerine toplu bir saldırı için gönderdi. Sultan'ın yaptığı bu son taarruz ile Şigi Kutuku yine sarsıldı ve karşılık veremedi. Yakalanma tehlikesi içinde bulunduğunu görünce orduyu geride bırakarak Çingiz Han'ın yanına döndü⁴⁸. Bu sırada komutanı tarafından terk edilmiş ve kuşatılmış Moğol askerleri sonuna kadar savaştı bir kısmı da esir alındı. Nihayetinde Moğol askerleri korkunç işkencelere ve öldürmelere maruz kaldılar. Nitekim Nesevî Müslüman askerlerin Moğol esirlerin kulaklarına kazık dürtme yoluyla işkence ettiklerini kaydetmiştir⁴⁹. El-Ömerî ise Müslümanların galibiyet sonrasında doyasıya Moğol kellesi almalarından övgüyle bahsetmiştir⁵⁰. Savaş sonunda Sultan Celâleddin Moğollardan büyük bir ganimet elde etmiştir⁵¹.

⁴⁸ Nesevî 1934, s. 46; Cûzcânî 2016, s. 70; Juzjani 1970, s. 1006; Cüveynî 2013, 345-346; Juvainî 1997, s. 406-407; Kazvinî 2018, s. 398-399; İbnü'l-Esir 1987, s. 356; İbnü'l-Athir 2016, s. 229-230; El-Ömerî 2019, s. 351; T'ang 1970, s. 93; Temir 1986, s. 1986; Cleaves 1982, s. 198-199; Kaya 2021, s. 207-208; Barthold 1990, s. 467; Roux 1998, s. 200-201.

⁴⁹ Nesevî 1934, s. 54.

⁵⁰ El-Ömerî 2019, s. 350.

⁵¹ Nesevî 1934, s. 46; Cüveynî 2013, s. 344-345; Juvainî 1997, 405; İbnü'l-Esir 1987, s. 356; İbnü'l-Athir 2016, s. 229-230; El-Ömerî 2019, s. 351.

Çingiz Han, Kutuku Noyan'ın Sultan Celâleddin'e karşı aldığı yenilgiye çok sinirlendi. Ordusuna tüm yüklerini geride bırakarak ve kırk sekiz saatte bir yemek yemelerini emrederek Celâleddin peşinden ilerlemeleri emrini verdi. Çingiz, Sultan'dan on beş gün gerideydi ancak kısa sürede ona yaklaştı. Sultan'ın geride bıraktığı savunma birliklerini yendi. Çingiz, Şigi Kutuku'nun büyük bir yenilgi aldığı Pervan'da durakladı. Çingiz Han her ne kadar sinirli olsa da Kutuku Noyan, onun en sevdiklerini arasındaydı ve her şeyden öte kardeşiydi. Han aşağılamanın daha uygun bir ceza olduğuna karar verdi. O, Kutuku'dan savaşla ilgili tüm topografik ayrıntıları göstermesini istedi. Çingiz, bu ayrıntıları ve yenilgiyi iyice inceledikten sonra onun taktiklerini ve Sultan Celâleddin'e verdiği savaşın zamanını seçme ve yer tutma iznini eleştirdi. Araziyi kavrayamamasına, savaş yerini seçmekteki beceriksizliğine ve amatörliğüne vurgu yaptı. En yakın dostu Boğorçu'ya onun şımartıldığını, şimdiye kadar yalnızca zaferler kazandığını, bu yenilgiyle acı bir ders aldığını ve hatalarından ders çıkaracağını düşündüğünü söyledi⁵².

Bu arada Celâleddin Harzemşah'ın Pervan'daki başarısı Horasan'da birtakım huzursuzluklara neden oldu. Önce Serahs'ta bazı ayaklanmalar oldu. Sonra Kasım 1221'de Kuş Tekin Pehlavan Merv'i ele geçirerek şehrin hâkimi Ziyaeddin'i öldürdü. Herat halkı isyan etti ve şehirdeki Moğol idaresini ele geçirdi. Merganî Muhammed adlı biri ise Moğol hâkimiyetinde bulunan Afganistan'daki Bağlan bölgesinde Çingiz'in ana kampına iki kez saldırdı ve bir miktar ganimetle kaçmayı başardı. Son olayla birlikte Han, Şigi Kutuku, Süyiketü ve Alçiday'ı Ögedey'in komutanlığındaki bir orduyla Gazne'ye gönderdi. Bölgenin halkı katleden Moğollar şehri yerle bir ettiler ve ardından kışı geçirmek için Pul-i Ahangaran'a gittiler⁵³.

Ögedey, Şigi Kutuku'yu Gazne'de bırakarak buradan ayrıldı. Fakat bir müddet sonra Şigi Kutuku başka bir görevle Horasan'da etkinlik gösteren Kuş Tekin Pehlavan'ı ortadan kaldırmak için yola çıktı. Nesevî, Kutuku Noyan'ın yanında 6.000 adamı olduğunu aktarır. Kutuku Noyan, Kuş Tekin ve 1.000 adamının peşinden Sangbast'a kadar geldi ve onu burada yendi. Kaçan Kuş Tekin kalan adamlarıyla birlikte Cürcan'daki İnanç Han'ın yanına geldi. Bu sırada Şigi Kutuku'nun 200 kişilik bir müfreze birliği Merv'e ulaştı. Yarıyı burada kaldı diğer yarıyı ise geri dönerek Şigi Kutuku'ya katıldı. Merv'de kalan birlik Dörbey Dokşin ve Kadağan'dan yardım istedi. O sırada Nahşeb'de bulunan Dörbey Merv'deki müfrezenin yanına geldi. 1221 sonlarında şehir alındı ve Dörbey Ocak 1222'de Nahşeb'e geri döndü. Bir süre sonra Kutuku Noyan'da Dörbey'e katıldı ve birlikte Horasan'daki isyan merkezleri olan şehirleri ele geçirerek buranın son sakinlerini de katlettiler⁵⁴.

Haremşahlara karşı yapılan sefer 1224 yılı civarında sona erdi ve Moğollar doğudaki sorunlara dikkatlerini verdiler. Önce başkent Karakorum'a dönüldü. Burada yoğun bir hazırlık devresinden sonra Çingiz Han, toprakları içinde vefat edeceği Çin'e, son seferine çıktı. Han 1227 yılında giriştiği Çin seferinde vefat etti. Ondan sonra Toluy iki yıl boyunca tahta naiplik etti ve sonunda başa Çingiz'in üçüncü oğlu Ögödey geçti.

⁵² McLynn 2015, s. 307-308.

⁵³ Sverderup 2017, s. 164.

⁵⁴ McLynn 2015, s. 314; Sverderup 2017, s. 167-168.

Kutuku aynı yıl Ögödey Han tarafından günümüz Shan Tung eyaletindeki Lin Ch'ing şehrinin batısında bulunan Chung Chou hâkimliğine tayin edildi. *XYS*'ye göre Kutuku'nun gözetiminde burada büyük bir nüfus sayımı yapılmış ve 1.040.000 hane aile sayılmıştır⁵⁵. Ancak *XYS* hatalıdır. Her ailenin beş kişiden oluştuğu düşünüldüğünde bu sayı 5.000.000 gibi bir rakama tekabül eder ki böyle bir nüfusun o dönemin şartları altında herhangi bir şehirde bulunması imkansızdır. Kutuku Noyan, 1232 yılında Sanfeng Savaşı ve Kaifeng Kuşatması'na katılmış, çeşitli görevlerde bulunmuştur⁵⁶.

Yaklaşık 3 yıl süren Çin seferi, 1232 yılında nihayete ermiş ve Ögödey başkente intikal etmişti. Yine yaklaşık 3 yıl sonra 1235 yılında Moğol tarihinde o güne kadar düzenlenmiş en büyük kurultay toplandı. Kutuku o sene prens Köçü'nün riyasetinde Sungların üzerine yürüdü⁵⁷. Sonunda Kuzey Çin'de Moğol hâkimiyeti kuruldu. Ancak buradaki hâkimiyet tek başına yeterli olmayıp bunun iktisadî çıktılarının da alınması gerekiyordu. Bu bağlamda Ögödey'in en yakınlarından Vezir Yelüçutsay öncelikle büyük bir nüfus sayım hareketine girişmesini istiyordu. Bununla beraber kâğıt para meselesi de ortadaydı ve bu konuyu özellikle Çinkay takip ediyordu. Yelüçutsay ve Çinkay bu konularda birbirleri ile mutabık idi. Vergi mükellefi sayısı hayli çok olunca Yelüçutsay bu konuyu Büyük Han'ın gündemine soktu ve ondan gerekli izni aldı. Kuzey Çin'deki ateşli bir Budist destekçisi⁵⁸ Kutuku'nun, bu dine karşı önyargılı ve bazen düşmanca tavır alan Yelüçutsay ile arası açıktı. Ancak Kutuku da nüfus sayımı konusunda Yelüçutsay ile aynı fikirdeydi. Nitekim o da düzensiz vergilendirmeyi Moğol geriliğinin bir işareti olarak görüyordu. Yelüçutsay, sayım neticesinde yapılacak vergilendirmenin eskisi gibi *hane* bazında yapılmasını istedi. Ancak Ögödey, Çinkay ve bazı kıdemli Moğollar hiç kimsenin mali ağıdan ve vergilendirmeden kaçamaması için *kişi bazında* yapılmasını savunuyordu. Şigi Kutuku bu konuda Yelüçutsay'a karşı hizbin içinde yer aldı. *Kişi bazında* vergilendirme sistemi uzun süre uygulandı⁵⁹.

Kutuku hakkında kaynaklar bundan sonrası hakkında pek bir bilgi vermezler. Şigi Kutuku'nun çocukları ile ilgili bilgilere *XYS* ve Reşîdüddin'den ulaşabiliyoruz. Çin kaynağına göre onun dört oğlu olup bunların isimleri *Borku*, *Küçü*, *Borokul* ve *Kököçü*'dür⁶⁰. Reşîdüddin ise oğullarının ismini vermezken onların Kubilay Han'ın hizmetine girdiklerini aktarır⁶¹. Bu durum aynı zamanda onun ve ailesinin Arık Böke İsyanı süresince Kubilay Han'dan yana olduklarını gösterir. Öyleyse Şigi Kutuku Noyan isyan sırasında Çin'de idi. Şigi Kutuku için *XYS* doksan yaşında öldüğünü belirtir⁶². Çin kaynağı, Reşîdüddin'in verdiği seksen yaşında öldüğü bilgisiyle biraz

⁵⁵ T'ang 1970, s. 93.

⁵⁶ Sverdrup 2017, s. 250, 262; McLynn 2015, s. 397-399.

⁵⁷ T'ang 1970, s. 93.

⁵⁸ Moğol emirler ve komutanlar arasında yaygın inançlardan biri de Budizm'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş 2020, s. 62-67; Moğol aristokrasisi içerisinde ağırlıklı olarak Budist olan hanedan üyelerinin eğiticileri daima bulunmuşlar ve Budist kültürüyle yetiştirilmişlerdir. Akkuş 2022, s. 47-48, 276.

⁵⁹ McLynn 2015, s. 419-420, 424.

⁶⁰ T'ang 1970, s. 94.

⁶¹ Reşîdüddin 1373, s. 84; Rashiduddin 1998, s. 47.

⁶² T'ang 1970, s. 94.

yakınlık gösterir⁶³. Daha önce Şigi Kutuku'nun doğum tarihi hakkındaki görüşlerimizi belirtmiştik. Buna göre Kutuku Noyan en geç 1185 yılında doğmuştur. Bu hesaba ve XYS'nin verdiği bilgiye göre o en geç 1275 tarihinde ölmüştür. Reşîdüddin'in verdiği bilgiye göre ise 1265 tarihinde ölmüştür. Kaynakların verdikleri bilgilerin çelişkili ve tutarsız bilgiler nedeniyle kesin bir yargıda bulunmak imkansızdır. Ancak Şigi Kutuku kesin olarak Arık Böke İsyanı'nı görmüş, 1265 ve 1275 tarihleri arasında vefat etmiştir.

Sonuç

Tatarların bozguna uğratıldığı 1202 senesinde bir direniş mevkiinde yaralı bir halde ele geçirilen Şigi Kutuku Noyan, soyunun ve yakalandığı zaman içinde bulunduğu durumun zorluğu nedeniyle kısa sürede Çingiz'in en yakınları arasına girmiş ona büyük bir sadakat ile bağlanmıştır. Kendi ailesinden ve Högelün Uçin riyasetinde aldığı eğitimler sayesinde adli, idari ve askerî alanlarda yetişmiş bir devlet adamı haline gelmiş, Moğol Hanlığı'nı her alanda temsil etmeye gayret etmiştir. Çingiz Han Şigi Kutuku'ya haddinden fazla değer atfetmiş, önemli devlet işlerinde görevlendirmiştir. Bunlardan en büyüğü *yek e yarguçilik* görevi olup bu görevi ani bir şekilde Çin seferiyle sonlanmıştır. Askerî eğitimler alması ve birçok savaşa iştirak etmesine karşılık Moğolların tarihteki ilk büyük yenilgilerinden biri olan Pervan Savaşı'ndaki hezimetin mimarı olmuştur. Devlete verdiği büyük zarara karşı o bir Moğol aristokratı olması ve bundan daha önemlisi Çingiz Han'ın onu kardeşi addetmesi nedeniyle aşağılama gibi göstermelik bir ceza almıştır. Bu tarihten sonra Şigi Kutuku Noyan'ın nüfuzu azalmış ancak devlet kademelerindeki aldığı roller devam etmiştir. Çingiz Han'ın kardeşi olması nedeniyle halefler Toluy ve Ögödey tarafından el üstünde tutulmuş, evlatları birçok alanda devlet kademelerinde yer almıştır. Hayatının son yılları Kubilay Han'ın zamanına denk gelen Şigi Kutuku, ahfadıyla birlikte Çin'de geçmiştir. Döneminin devlet adamları ile kıyaslandığında vasatın üstü bir profil çizmiştir. Büyük olasılıkla evlatları ve torunları Yuan sarayında çeşitli kademelerde görevlerde bulunmuşlardır.

---

⁶³ Reşîdüddin 1373, s. 84; Rashiduddin 1998, s. 47.

KAYNAKLAR

- Akkuş 2022 Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dini Muhalefet*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Akkuş 2020 Mustafa Akkuş, *Moğollarda Din ve Siyaset (İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları)*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Akkuş, Bağcı 2018 Mustafa Akkuş, Büşra Bağcı, “Hülâgû Han Devrinde Anadolu’da Görev Yapan Moğol Komutanları”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 150-171.
- Atwood 2004 Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Fact On File Inc., New York.
- Barthold 1990 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Chimeddorj 2017 Ganjıdmaa Chimeddorj, *17. Yüzyıl Moğol Müverrihi Sagan Seçen’in, “Had-un Ündüsün-ü Erdeni-yın Tobçı”(Hanların Menşei Hakkında Hazinelerinin Tarihi) IV. Bölüm Eserinin Tercümesi ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Cleaves 1982 *Secret History I*, (Tran. and Ed. Francis Woodman Cleaves), Harvard University Press.
- Cüzcânî 2016 Minhâc-ı Sirâc-ı el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, (Çev. Mustafa Uyar), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Cüveynî 2013 Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dupuy ve Dupuy 1993 Ernest Dupuy, Trevor N. Dupuy, *The Harper Encyclopedia of Military History, From 3500 B.C. to the Present*, HarperCollinsPublishers, New York.
- Hung 2012 Shao Hung, “Meng Ta pei lu” (Moğol Tatarlarının Umumi Tarihi), *Cengiz İmparatorluğu*, (Yay. Haz. Mustafa UYAR, Çev. Ankhbayar Danuu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ibn al-Athir 2016 Ibn al-Athir, *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-Kamil fi'l-ta'rikh Part 3 The Years 589-629/1193-1231 The Ayyubids after Saladin and the Mongol Menace*, (D. S. Richard), Routledge, New York.
- İbnü'l-Esîr 1987 İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi On İkinci Cilt*, (Çev. Ahmet Ağırakça – Abdülkerim Özyaydın), Bahar Yayınları, İstanbul.
- Juvaini 1997 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan The History of the World Conqueror*, (Trans. A. Boyle with Intro. And Bibl. David O. Morgan), Manchester University Press, Manchester.

Esirlikten Aristokrasiye Şigi Kutuku Noyan'ın Hayatı ve Faaliyetleri

- Juzjani 1970 Maulânâ Minhaj-ud-Din Abu- 'Ûmar-ı 'Usmân, *Tabakât-ı Nâsırî: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, Including Hindustan; from A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.) and Irruption of the Infidel Mughals into Islam*, (Trans. Major H. G. Raverty), Vol II, Oriental Reprint.
- Kafesoğlu 1997 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1997.
- Kâşgarlı Mahmud 2015 Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, (Çev. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaya 2021 *Moğolların Gizli Tarihçesi*, (Trc. ve Not. Mehmet Levent Kaya), Kronik Kitap, İstanbul.
- Kazvinî 2018 Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- May 2017 Timoth May, *The Mongol Empire A Historical Encyclopedia Volume I*, ABC-CLİO, LLC, California.
- McLynn 2015 Frank McLynn, *Genghis Khan His Conquests, His Empire, His Legacy*, Da Capo Press, Boston.
- Muizz al-Ansb* *Muizz al-Ansb f Sarat al Ansb. (Cf. f. de garde)*, Bibliotheque Nationale Paris, Department Des Manuscrits, Persian 67.
- Nesevî 1934 Nesevî, *Celâlüttin Harzemşah*, (Çev. Necip Asım), Devlet Matbaası, İstanbul.
- Ömerî 2018 Şihabeddin b. Fazlullah Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Prawdin 1970 Michael Prawdin, *The Mongol Empire Its Rise and Legacy*, Routledge, New York.
- Rashiduddin 1998 Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh (Compendium of Chronicles) A History of the Mongols Part One*, (Tran& Ann. W. M. Thackston, Ed. Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin), Harvard University.
- Ratchnevsky 1993 P. Ratchnevsky, "Şigi Qutuqu", *In the Service of Khan Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period*, Edited by Igor de Rachewiltz, Hok-Lam Chan, Ch'i-Ch'ing Hsiao and Peter W. Geier with the assistance of May Wang. Asiatic Harrasowitz Verlag, Wiesbaden.
- Reşîdüddin 1373 Reşîdüddin Fazlullah Hemedanî, *Câmi'u't-Tevârîh Cild-i Evvel*, (Nşr. Muhammed Rüşen-Mustafa Müsevî), Çâphâne-i Ketibe, Tahran.
- Reşîdüddin nr. 2937 Reşîdüddin Fazlullah Hemedanî, *Şu'ab-ı Pençgâne Kitâb-i Nesebnâme-i Mülük*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, Yazma nr. 2937.

- Roux 1998 Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Rybatzki 2006 Volker Rybatzki, *Die Personennamen Und Titel Der Mittelmongolischen Dokumente Eine Lexikalische Untersuchung*, Yliopistopaino Oy, Helsinki.
- Sverdrup 2017 Carl Frederick Sverdrup, *The Mongol Conquests The Military Operations of Genghis Khan and Sübe'etei*, Helion&Company Limited, Solihull.
- T'ang 1970 Ch'i T'ang, *Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasda Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Kürsüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Temir 1986 *Moğolların Gizli Tarihi (Yazılışı: 1240) I Tercüme*, (Çev. Ahmet Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SUMMARY

Shigi Qutuqu Noyan, who went down in history as one of the famous names of the Mongols, was captured by the Mongols after the Tatars were defeated in 1202. Qutuqu Noyan, who was taken prisoner, was brought before Temüjin by the soldiers. Qutuqu Noyan, who immediately attracted Temüjin's favor, was given to Hö'elün Ujin's custody to be trained and educated. The sources of the period did not mention the situation, status and activities of Shigi Qutuqu Noyan from 1202 when he entered the household to 1206. It is obvious that Temüjin has been very supportive of Temüjin in the last 4 years due to the great office he won in 1206, when he was declared a Khan with the name Chinggis, and played an important role in the wars. Despite this, it should be added that his military skills should not be exaggerated, considering the insignificant roles he took in the campaigns in the following years and the great defeat he experienced in Parwan. In the aforementioned period, Shigi Qutuqu continued to receive his judicial and political education, which he showed a great tendency since the day he was included in the household. The attention that Hö'elün Ujin has given to his education must have been quite high. However, it should be noted that Qutuqu received the most important training under the supervision of his own family. Yege yarguchi had to have a very advanced command of Uyghur for his duty as a judge, and it is very difficult for him to achieve this in 4 years, especially during the chaos period when all the enemies were defeated and dominated. That's why, from a young age, he was initiated into legal and political education, as well as in Uyghur, by his family, to whom the sources insistently drew attention to his nobility. As a result, this process made him more mature and he was awarded as a yege yarguchi by Chinggis Khan. Shigi Qutuqu, who was in his twenties, became the head of the state's entire judicial organization with great success. Shigi Qutuqu was responsible for the regulation and enforcement of Mongolian law and began to record the koko debtere about which little is known.

Shigi Qutuqu has emerged from the point of view of the sources from 1206, when he assumed this task, to 1215. Qutuqu Noyan, who we think was involved in

forensic matters during this period, is mentioned for the first time in the Chinese expedition. Shigi Qutuqu was present in this expedition to take part in military, diplomatic and economic matters. When Beijing was captured, Qutuqu was sent, accompanied by two guard officers, to Beijing, where Chinggis Khan was disgusted to set foot, to deal with both diplomatic and loot counting. He was rewarded by Chinggis Khan for drawing a successful diplomat profile in Beijing.

After his duty here, Shigi Qutuqu returned to Karakorum with Chinggis Khan and took care of administrative affairs in the center until 1219. After that, Qutuqu Noyan joined the expedition started due to the Otrar Incident, which was out of the viewpoint of the sources for about 4-5 years. It is not known what task he assumed at the beginning of the expedition and who was under his command. After performing various tasks, he was sent to the Parwan region on Jalal al-Din. As a matter of fact, the Sultan defeated the Mongols besieging the Valian castle, and this angered Chinggis Khan. For this reason, Chinggis sent a force of approximately 30,000 men, led by Qutuqu Noyan, to capture Jalal. However, when the two armies met at the Parwan point, things did not go as the Mongols expected. Here Jalal very heavily defeated Shigi Qutuqu and destroyed almost the entire Mongol army. If an ordinary commander had suffered this defeat, he would probably have been killed. However, Shigi Qutuqu was not punished for being Khan's favorite. Instead, he was punished with humiliation by Khan.

Qutuqu Noyan was not reflected in the sources until Ögödei Han came to power from this date. He continued to be head of state during Ögödei's term and became a successful statesman, if not a successful soldier. He expressed his opinion on important issues of the state and some of them were implemented. After that, the sources do not give more information about Qutuqu. He lived at least eighty years and saw the Ariq Böke Rebellion. While Rashid al-Din does not name his sons, he states that they entered the service of Khublai Han. This situation also shows that he and his family were on the side of Khublai Khan during the Ariq Böke Rebellion.